

Asia Kuvasitaatti, päivántapahtuma

Hakija Kuvasto ry

Annettu 30.11.1993

Tiivistelmä *Sanomalehti A:ssa julkaistu artikkeli oli kansantajuistieteellinen esitys, johon sai tekijänoikeuslain 14 §:n 2 nojalla ottaa taideteosten kuvia tekstiin liittyen. Toinen Sanomalehti A:ssa julkaistu artikkeli oli sekä arvosteleva esitys että päivántapahtuman selostus. Koska artikkelissa oli käytetty kuvia tekstiin liittyen, kuvien toisintaminen oli sallittua ilman tekijän suostumusta sekä tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentin että 15 §:n 2 momentin nojalla.*

SELOSTUS ASIASTA

Visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusyhdistys Kuvasto ry (jäljempänä Kuvasto) on 30.3.1993 päivätyllä kirjeellä pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa seuraavista kysymyksistä:

1. Onko Sanomalehti A:ssa 15.11.1992 julkaistu B:n kirjoittama artikkeli "Sankarikuvista aivotaitteeseen ja edestakaisin" tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentissa tarkoitettu kansantajuistieteellinen esitys?

2. Onko tekijällä oikeus korvaukseen, kun kansantajuistieteellisessä esityksessä reprodusoidaan saman tekijän sama teos kaksi tai useampia kertoja?

3. Onko Sanomalehti A:ssa 22.11.1992 julkaistu C:n kirjoittama artikkeli "Taiteilija Q sai värit ja viivat sykkimään aistillisuutta" tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentissa tarkoitettu arvosteleva esitys?

4. Onko 3-kohdassa mainitussa tapauksessa taideteosten kuvaaminen tapahtunut selostettaessa päivántapahtumaa lain 15 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla?

Tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentin mukaan arvostelevaan tai tieteelliseen esitykseen saa ottaa tekstiin liittyviä kuvia julkistetuista taideteoksista. Milloin kansantajuistieteelliseen esitykseen on otettu kuvia saman tekijän kahdesta tai useammasta teoksesta, on tekijällä oikeus korvaukseen.

Kuvaston lausuntopyynnössä todetaan, että lainvalmistelutöissä ei ole määritelty sanojen arvosteleva, tieteellinen tai kansantajuistieteellinen merkitystä.

Lausuntopyynnössä todetaan, että kysymystä taideteosten "lainaamisesta" käsitellään lainvalmistelutöissä ja laissa yhdessä siteeraamista koskevan yleissäännöksen kanssa, vaikka taideteosten osalta kysymys on koko teoksen reprodusoimisesta. Lausuntopyynnössä katsotaan, että kuvataiteessa tapahtuvassa aiheiden, motiivien ja muussa vastaavassa teosten osien lainaamisesta on yleensä kysymys niiden muokkaamisesta, jossa lainatut aiheet muuttuvat osaksi uutta taideteosta.

Kuvasto katsoo, että tekijänoikeuslaissa on kuvataiteen teosten lainaamisesta kokonaisuutena annettu "mediakohtaiset" erityissäännökset, jotka on Kuvaston mielestä tulkittava tyhjentäviksi. Kysymystä sanomalehdissä tapahtuvasta teosten lainaamisesta olisi siis tarkasteltava yksinomaan niiden säännösten mukaan, joissa sanomalehdissä tapahtuvasta teosten lainaamisesta on nimenomaan säädetty (esim. 15 §). Kuvaston mielestä sanomalehdistöä koskevat säännökset sulkisivat siten pois esimerkiksi kansantajuistieteellisiä esityksiä koskevien säännösten toissijaisen soveltamisen sanomalehtiin.

Kysymystä taideteosten "siteeraamisesta" kokonaisuutena tulisi Kuvaston käsityksen mukaan arvostella erityisen rajoittavasti, koska kuvataiteessa taideteosten sitaatinomaisella käytöllä voi olla välitön vaikutus taiteilijan omiin mahdollisuuksiin hyödyntää teosta. Kirjallisten teosten siteeraaminen tieteellisessä tai taiteellisessa yhteydessä ei vaikuttane merkittäväällä tavalla siteerattujen teosten muuhun tekijänoikeudellisesti merkitykselliseen hyödyntämiseen. Sen sijaan vastaavalla perusteella tapahtuvalla taideteosten kuvaamisella ilman tekijän lupaa voi olla välitön vaikutus samojen taideteosten lupaa edellyttävään julkaisemiseen muussa yhteydessä. Jos käsitteitä "kansantajuistieteellinen", "arvosteleva esitys" tai "päiväntapahtuma" tulkitaan laajasti esimerkiksi siten, että käsitteet voivat olla osittain päällekkäisiä, ei Kuvaston käsityksen mukaan taideteoksia hyödyntävään graafiseen julkaisutoimintaan käytännössä jäisi aluetta, jolla yksinoikeusperiaate olisi voimassa. Poikkeuksena olisivat pelkästään taideteoksia sisältävät kuvakirjat. Yksinoikeusperiaatteen tulisi Kuvaston mielestä kuitenkin olla pääsääntö myös graafisen alan julkaisu-toiminnassa.

Kysymys 1. Kansantajuistieteelliset esitykset

Kuvasto toteaa, että tekijänoikeuslaki erottaa toisistaan puhtaasti tieteelliset esitykset ja kansantajuistieteelliset esitykset. Viimeksimainittuja on lainvalmistelutöissä luonnehdittu levikiltään laajahkoiksi ja taloudellisesti kannattaviksi. Kuvasto katsoo, etteivät nämä tunnusmerkit riittäne yksistään erottamaan toisistaan kansantajuistieteellisiä esityksiä muista kir-

jallisista esityksistä. Kuvaston mielestä kansantajuistieteellisen esityksen sisältö tulisi johtaa vastaavasta tieteellisestä esityksestä, johon säännöksessä kielellisestikin viitataan. Käytetyistä sanonnoista käy Kuvaston käsityksen mukaan lisäksi ilmi, että tieteellisillä ja kansantajuistieteellisillä esityksillä on tarkoitettu yksinomaan kirjamuodossa tapahtuvaa julkaisuutoimintaa.

Lausuntopyynnössä katsotaan, että kansantajuistieteellistä esitystä voidaan suppeasti tulkita tarkoittamaan aikaisempien tieteellisten tutkimustulosten julkaisemista populaarissa muodossa. Ilman aikaisempaa tieteellistä tutkimustulosta ei voine olla myöskään tutkimustuloksen kansantajuista esitystä. Ellei käsitettä kytketä mihinkään aikaisempaan tieteelliseksi esitykseksi hyväksytyyn julkaisuun, ei kansantajuistieteelliselle esitykselle olisi Kuvaston käsityksen mukaan mitään rajoitavia kriteereitä. Mikä tahansa suomeksi tai ruotsiksi julkaistu esitys voi periaatteessa olla "kansantajuistieteellinen", kunhan esitys perustuu joihinkin yleisesti hyväksytyihin tosiasioihin.

Kuvasto katsoo, ettei B:n ansiokasta artikkelia voida pitää edellä kerrotuilla perusteilla mistään erityisesti tieteellisistä tutkimustuloksista kertovana "kansantajuistieteellisenä esityksenä" tekijänoikeuslain tarkoittamassa mielessä. Kysymyksessä on katsauksenomainen kuvataideartikkeli, jossa eri tekijöitä luetellaan erilaisten taide-elämän suuntausten edustajina. Taideteosten liittyminen tekstiin tapahtuu lähinnä tekijän nimen maininnan kautta.

Kuvaston käsityksen mukaan kansantajuistieteellisellä esityksellä tulisi ymmärtää varsinaisen kirjankustantamisen alaan kuuluvia painotuotteita. Kansantajuistieteellisen esityksen käsitteen laajentaminen sanomalehdistöön merkitsisi käytännössä lehdistön vapaata kuvitusoikeutta. Luultavasti kaikkia sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuja kirjoituksia voitaisiin jostain näkökulmasta pitää kansantajuistieteellisinä esityksinä. Mikään yleinen etu ei Kuvaston mielestä välttämättä edellytä näin laajaa oikeuden rajoitusta tavanomaisen liiketoiminnan eduksi.

Lehdistön oikeudesta kuvata taideteoksia on säädetty tekijänoikeuslain 15 §:n 2 momentissa ja vastaavasti elokuvien ja televisiolähetysten osalta 21 §:ssä (ja osin 25 §:ssä). Ellei näitä säännöksiä tulkita tyhjentävästi, jouduttaneen pohtimaan myös elokuvien ja televisiolähetysten tieteellistä, kansantajuistieteellistä ja arvostelevaa luonnetta. Jos sanomalehdessä oleva kirjoitus voidaan tulkita myös kansantajuistieteelliseksi esitykseksi, voitaisiin samaa periaatetta soveltaa Kuvaston käsityksen mukaan myös televisiotoimintaan ja muuhun sähköiseen viestintään. Tämä merkitsisi käytännössä sitä, ettei kuvataiteilijoilla pääsääntöisesti olisi oikeutta määrätä teostensa reprodusoinnista myöskään sähköisessä viestinnässä.

Lausuntopyynnössä todetaan, että tulkinnassa olisi otettava huomioon myös Bernin sopimuksen 9 artiklan 2 kohta, jonka mukaan suojatun te-

oksen kappaleen valmistaminen ilman tekijän suostumusta voidaan sallia tietyissä erityistapauksissa edellyttäen, ettei kappaleen valmistus ole ristiriidassa teoksen normaalin käytön kanssa eikä kohtuuttomasti loukkaa tekijän oikeutettuja etuja.

Kysymys 2. Saman teoksen reprodusointi

Kansantajuistieteellisiä esityksiä koskeva kuvataiteilijan korvausoikeus tulee voimaan, kun reprodusoidaan kuvia saman tekijän kahdesta tai useammasta teoksesta. Kuvaston mielestä säännöksen tarkoituksena on kytkä korvausoikeus käytön laajuuteen. Kahden tai useamman taideteoksen reprodusointi on jo tekijälle merkityksellistä käyttöä, joka tulisi korvata kohtuuden mukaan. Tältä kannalta on samantekevää, onko kysymyksessä eri teokset vai yksi ja sama teos. Muunlainen tulkinta johtaisi lisäksi ilmeisiin epä johdonmukaisuuksiin. Tarkoituksena ei liene ollut, että saman teoksen kuvia voitaisiin korvauksetta painaa kansantajuistieteelliseen esitykseen rajaton määrä, mutta kahden eri teoksen kuvan painamisesta olisi suoritettava korvaus. Mikäli korvauserusteen katsottaisiin kytkeytyvän eri teoksiin, päädyttäisiin korvauksenalaisen käytön osalta vastaavasti siihen, että suorittamalla reprodusointikorvaus kahdelta teokselta voitaisiin näiden teosten kuvia painaa rajaton määrä.

Kysymys 3. Arvostelevat esitykset

Kuvasto katsoo, että kysymystä C:n kirjoittaman artikkelin yhteyteen painetuista taideteoksista tulisi käsitellä yksinomaan sanomalehtiä koskevan 15 §:n 2 momentin pohjalta, koska käsitteillä "arvosteleva, tieteellinen ja kansantajuistieteellinen esitys" on tarkoitettu kirjamuodossa tapahtuvaa julkaisutoimintaa ja eri käyttötapoja (em. esitykset, sanomalehdistö ja televisio toiminta) koskevat rajoitussäännökset olisi ymmärrettävä tyhjentyvinä. Siltä varalta, että tekijänoikeusneuvosto tulkitseisi asian toisin, Kuvasto esittää lehdistön osalta seuraavat näkökohdat.

Arvostelevia esityksiä ovat sanan varsinaisessa merkityksessä lehdistön näyttelyarvostelut. Tällainen tavanmukainen lehtikritiikki ei vaikuta millään merkittävällä tavalla kuvataiteilijan mahdollisuuksiin hyödyntää reprodusoimalla muussa julkaisutoiminnassa teoksiaan. Sen sijaan arvostelevan esityksen käsitteen tulkinnallinen laajentaminen taide- ja kulttuurielämään yleisellä tasolla käsitteleviin kirjoituksiin supistaisi Kuvaston käsityksen mukaan perusteetta yksinoikeusperiaatteen soveltamisalaa kuvataiteessa.

C:n kirjoituksessa käsitellään asiantuntevalla tavalla Q:n uraa ja tuotantoa. Tekstissä luonnehditaan Q:n teoksia ja maalaustekniikkaa sekä verrataan niitä muun muassa kubisteihin. Kirjoituksen laajuus on 1/4 sivua. Kirjoituksen yhteyteen on painettu kahden kirjoituksessa mainitun teoksen lisäksi kolme muuta teosta, jotka yhdessä peittävät käytännössä koko sivun.

C:n kirjoitus ei Kuvaston käsityksen mukaan ole millään erityisellä tavalla luonteeltaan "arvosteleva", käsittelytapa on lain sanontaan verrattuna pikemminkin toteava ja vertaileva.

Arvostelevaan esitykseen voidaan ottaa "tekstiin liittyviä taideteoksia". Säännöksen suppeassa tulkinnassa tulisi Kuvaston mukaan tekstiin liittymiselle asettaa verrattain ahtaat rajat, minkä tulisi Kuvaston mielestä merkitä muun muassa sitä, että:

1. Taideteoksen tulisi liittyä välittömästi tekstiin siten, että puheena oleva taideteos on tekstissä nimenomaisen käsittelyn kohteena.

2. Käytön tulee olla lojaalia toisin sanoen taideteoksia saadaan reproduksoida tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa ja hyvän tavan mukaan.

C:n kirjoituksen yhteyteen on painettu kolme kuvaa sellaisista Q:n maalauksista, joita ei käsitellä millään tavalla tekstiosassa. Kuvaston käsityksen mukaan Q:ta käsittelevä taideartikkeli ei oikeuta painamaan kirjoituksen yhteyteen mitään tahansa Q:n teoksia. Nimeltä mainitsemattomien teosten osalta lain 14 §:n 2 momentti ei Kuvaston mielestä olisi sovellettavissa, koska teokset eivät liity tekstiin laissa tarkoitettulla tavalla välittömästi.

Kuvaston lausuntopyynnössä todetaan vielä, että palstamillimetreissä mitattuna taideteokset ovat jutun pääasia ja itse artikkeli sivuasiasia. Tekstin ja taideteosten tällaista suhdetta ei voitane pitää lojaalina käyttönä. Artikkelellä ei välttämättä edellytä taideteosten reproduksioita tässä laajuudessa.

Kysymys 4. Päiväntapahtuma

Kuvaston käsityksen mukaan esillä olevassa tapauksessa ei voi olla kysymys päiväntapahtuman selostamisesta, koska C:n artikkelin varsinaisessa tekstiosassa ei käsitellä lainkaan mitään Q:hun liittyvää päiväntapahtumaa. Artikkelin loppuun on tekstistä selvästi irrallisena painettu lyhyt maininta siitä, että Q:n retrospektiivinen näyttely on avattu New Yorkissa syyskuun 24. päivä ja että se jatkuu tammikuun 12. päivään. Tällaista mainintaa ei voida Kuvaston mielestä pitää laissa tarkoitettuna "selostuksena". Q:n tuotantoa koskeva tekstiosa ei puolestaan liity mihinkään "päiväntapahtumaan" edes yhdistettynä näyttelyä koskevaan mainintaan, koska tekstiosassa ei selosteta mainittua näyttelyä lainkaan.

Kustannusosakeyhtiö D:n vastine

Kustannusosakeyhtiö D:n (jäljempänä D Oy) vastineessa katsotaan, ettei tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentti ole taideteosten siteeraamista koskeva erityissäännös, joka syrjäyttäisi 14 §:n 1 momentin säännöksen soveltamisen taideteosten osalta. Tälle väitteelle ei löydy perusteita lainval-

mistelutöistä eikä oikeuskirjallisuudesta. Tältä osin D Oy viittaa muun muassa Pirkko-Liisa Haarmannin kirjaan "Tekijänoikeus, lähioikeudet ja oikeus valokuvaan", 1992 (s. 134).

D Oy toteaa, että Kuvaston väite, jonka mukaan "mediakohtaiset erityissäännökset" olisivat rajoitussäännöksiä, joita pitäisi tulkita tyhjentävästi ja jotka syrjäyttäisivät muiden tekijänoikeuslain säännösten soveltamisen muun muassa sanomalehtiin, on täysin perusteeton. Kysymys ei ole lehdistön kannalta rajoitussäännöksistä, vaan lehdistön aseman ja tiedotustehtävän turvaamisesta. Jo perustuslaissa turvattu sananvapauden periaate korostuu, minkä on selkeästi oikeuskirjallisuudesta todennut muun muassa Olsson kirjassaan "Copyright", 1987 selostaessaan Ruotsin lain päivänkysymystä koskevaa kirjoitusta sääntelevää 15 §:ää (s.83):

"Denna regel har tillkommit för att tillgodose det offentliga intresset av att pressen får möjligheter att fritt sprida information om aktuella händelser. Regeln har alltså en vidare räckvidd än "citaträtten" beträffande konstverk, vilken rätt bara avser att tillgodose kulturlivets intresse av fri debatt i kulturfrågor."

Vastineessa katsotaan, että Olssonin näkemyksellä on erityinen painoarvo myös Suomessa, koska tekijänoikeuslaki on syntynyt yhteispohjoismaisen valmistelutyön tuloksena ja koska Suomen ja Ruotsin lait ovat hyvin samankaltaiset. Suomen komiteamietinnössä (KM 1953:5, s. 56) on jopa mainittu "sanomalehtitiedotus" esimerkkinä käsiteltäessä sitaattioikeutta, nykyistä 14 §:n 1 momenttia.

Vastineessa todetaan, että lain 15 §:n säännös sen enempää kuin muukaan "mediakohtaiset" säännökset eivät syrjäytä tekijänoikeuslain muiden säännösten soveltamista muun muassa sanomalehdistöön. Tekijänoikeuskomiteakin katsoo VI mietinnössään (KM 1991:33, s. 79), että esimerkiksi näyttelykriittikkiin voidaan soveltaa sekä lain 14 §:n 2 momenttia että 15 §:n 2 momenttia.

D Oy:n mielestä lausuntopyynnössä esitetty näkemys, jonka mukaan taiteoksen julkaiseminen tekijänoikeuslain sallimalla tavalla esimerkiksi sanomalehdessä vaikuttaisi negatiivisesti taiteilijan mahdollisuuksiin hyödyntää teoksiaan esimerkiksi julkaisemalla niitä muussa yhteydessä korvausta vastaan, ei pidä paikkaansa eikä sitä ole riittävästi perusteltu. Tekijän mahdollisuus hyödyntää teostaan ei yleensä "kulu" sen vuoksi, että teos on julkaistu lehtiartikkelin yhteydessä. Jo mediatutkimukset erottelevat selvästi painetun viestinnän eri muodot. Sanoma- ja aikakauslehti ovat aivan eri välineitä kuin esimerkiksi kirja, juliste tai muu sellainen.

D Oy toteaa, että sanoma- ja aikakauslehden yksi tehtävä on herättää lukijoiden kiinnostus muun muassa taiteeseen. Parhaimmillaan lehti on se väline, jonka avulla taiteilija "saa nimeä" ja teoksiaan sekä julkaistuksi

(esimerkiksi kirjoissa, mainoksissa ynnä muussa) että myydyksi. Lehti voi toki toimia myös päinvastoin esimerkiksi julkaisemalla ankaran taidearvostelun. Niin kauan kuin kirjoitus on laadittu hyvän tavan mukaisesti, lehdellä on tähän sananvapausperiaatteen antama mahdollisuus.

Vastineessa todetaan, että esillä olevat tapaukset samoin kuin tekijänoikeuskomitean VI mietinnössä esitetyt muutoshankkeet, niiden kohtalo ja myöhempi mahdollinen tulkinta ovat ratkaisevan tärkeitä lehdistölle. Mikäli kuvien käyttöä vaikeutetaan tekemällä se liian kalliiksi, on vaara, että taideteoksia kuvataan korkeitten korvausvaatimusten pelossa vaatimatoman kokoisina, mustavalkoisina tai jopa vain osittain. Vielä suurempi on vaara, että taiteesta kiinnostuneen lukijakunnan ollessa suhteellisen pieni kuvia taideteoksista pyritään kokonaan välttämään. Erittäin todennäköistä tämä tulisi olemaan pienilevikkisten aikakauslehtien ja maakuntalehtien kohdalla. Tämä olisi valitettavaa, sillä lehdistöllä on selvä asema taiteen harrastuksen edistäjänä.

Kansantajuistieteellinen teos

D Oy toteaa, että kansantajuistieteellisiä teoksia koskevan sääntelyn taustalla on hallituksen esityksen (HE 1960:23, s. 2) mukaan kohtuullisuusajattelu. Koska tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentti on rakennettu vapaan hyväksikäyttöoikeuden pohjalle, pidettiin tarpeellisena rajoittaa taideteosten kuvien käyttöä "laajahkoihin piireihin" leviävien kansantajuistieteellisten esitysten osalta.

Oikeuskirjallisuudessa kansantajuistieteellisille esityksille ei ole asetettu korkeita tieteellisiä tavoitteita, vaan kysymys on laajalevikkisestä ja helppolukuisesta "populääritieteestä".

D Oy:n mukaan säännöksen tarkoitus on suojata tekijää. "Kansan syviin riveihin uppoavat" esitykset kannattavat taloudellisesti paremmin kuin varsinaiset tieteelliset esitykset. Lähinnä kyseeseen tulevat kirjat. Vaikka lehdessä julkaistun kansantajuistieteellisen artikkelin kuvitus ei D Oy:n näkemyksen mukaan yleensä heikennä taiteilijan mahdollisuuksia hyödyntää taloudellisia oikeuksiaan teoksiaan julkaisemalla, koskee rajoitus myös lehtiä.

Saman teoksen reproduointi

D Oy katsoo, että lain 14 §:n 2 momentin sanamuoto "saman tekijän kahdesta tai useammasta teoksesta" on niin selvä, että kysymystä ei ole oikeuskirjallisuudessa tarvinnut käsitellä: kyse on lainkohdan säätämistäustakin huomioon ottaen saman taiteilijan eri teoksista.

Arvosteleva esitys

D Oy viittaa lausuntopyynnössä esitetyn väitteen "Arvostelevia esityksiä ovat sanan varsinaisessa merkityksessä lehdistön näyttelyarvostelut" osalta vastineessaan edellä esittämäänsä sekä aiemmin mainittuun Haarmannin teokseen (s. 150):

"Esityksen aihepiiri voi sinänsä olla mikä tahansa: taidehistoria, arkeologia, kulttuurihistoria jne. Pääasia on, että esitys on arvosteleva tai tieteellinen."

Vaikka asia on D Oy:n käsityksen mukaan myös pohjoismaisella tasolla selvä (vrt Olsson, s. 80), lausuntopyynnössä esitetty virheellinen tulkinta esiintyy myös tekijänoikeuskomitean VI mietinnössä sivulla 79, minkä vuoksi D Oy pitää asian esiintuomista erittäin tärkeänä.

Päiväntapahtuma

D Oy:n vastineessa todetaan, että säännös antaa lehdistölle mahdollisuuden käyttää taideteoksia päiväntapahtumien kuvituksena eri tekniikoita käyttäen. Päiväntapahtumalla ei tarkoiteta vain taidetapahtumia, vaan tapahtumia, joilla on lehden kannalta uutisarvoa. Tältä osin vastineessa viitataan lakivaliokunnan mietintöön 1961:4, s. 1.

B:n artikkeli "Sankarikuvista aivotaitteeseen ja edestakaisin"

B:n artikkelissa kritisoidaan Suomen itsenäisyyden ajan taidetta ja sen kehitystä 1917–1992. Artikkelissa pääasiassa arvostellaan, "mitä on katsottu ja miksi" sekä "keitä julkisuus on hellinyt ja kenet on unohdettu?". Artikkelissa on D Oy:n vastineen mukaan selvä kriittinen sävy, mikä näkyy muun muassa runsaana adjektiivien käyttönä. Jo artikkelin synty, taideteosten valintaprosessi, on edellyttänyt erittäin kriittistä otetta.

D Oy katsoo vastoin Kuvaston argumentointia, että artikkeli voi kirjan ohella olla kansantajuistieteellinen esitys. D Oy katsoo kuitenkin, että B:n artikkeli on puhtaasti arvosteleva esitys.

C:n artikkeli taiteilija Q:sta

D Oy katsoo, että artikkelissa on kysymys arvostelevasta esityksestä ja lisäksi siinä on käsitelty päiväntapahtumaa.

Päiväntapahtumaa selostettaessa kuvalta ja tekstiltä vaaditaan tiettyä yhteyttä, mutta D Oy:n mielestä väite siitä, että kaikkia kuvattuja maalauksia olisi nimenomaisesti pitänyt käsitellä tekstissä, on lakiin perustumaton. Yhteys tekstiin voi syntyä muullakin tavalla.

D Oy:n vastineessa todetaan, että artikkeli keskittyy arvostelemaan Q:ta taiteilijana. Lausuntopyynnössä on kirjoitusta pidetty "toteavana ja vertailevana". Tiiviiseen artikkeliin on kuitenkin saatu mahtumaan hyvin erilaisia mielipiteitä ja näkemyksiä Q:sta ja hänen taiteestaan. Kuvia on sekä Q:sta että hänen taideteoksistaan. Q:n tuotannosta poimitut teokset ovat hänen kypsän iän tuotantoon, jonka arvosteluun artikkeli myös painottuu.

Lopuksi vastineessa todetaan, että hyvä journalisti pyrkii välttämään lukijan aliarvioimista kirjoittamalla osoittelevasti. Mieluummin asioita jätetään lukijan havainnoitavaksi, pääteltäväksi ja löydettäväksi. Parhaiten tällainen elämys syntyy, kun lukija itse oivaltaa kuvan yhteyden tekstiin. Esimerkiksi Q:n teos "K", 1908–1912, valaisee loistavasti artikkelin seuraavaa väitettä: "Q kokeili värin askeesia ja suoraviivaista geometriaa vasta 1910-luvun alkupuolella, mutta hän ei hetkeksikään luopunut värisoinnuttelusta, eritoten harmaan ja sinisen taidokkaista muodonmuutoksista." Valitut teokset myös syventävät ja valaisevat alaosikoksi otettua Q:n toteamusta: "Haaveilen taiteesta, jossa vallitsevat tasapaino, puhtaus ja rauha vailla kiusallista tai häiritsevää aihetta." Myös muita yhteyksiä tekstiin löytyy.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntoon seuraavan.

Yleistä

Tekijänoikeuslain (404/61) 1 §:n mukaan, sillä joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Kuvataiteen tuotteet voivat saada suojaa taiteellisina teoksina.

Tekijänoikeuslain 2 §:n mukaan tekijällä on tietyin rajoituksin yksinomainen oikeus määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saatamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna.

Tekijänoikeuden rajoituksista säädetään lain 2 luvussa. Tekijän yksinoikeutta valmistaa teoksesta kappaleita on rajoitettu käytännöllisistä ja tärkeistä sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista syistä. Tekijänoikeutta rajoittavia säännöksiä on tulkittava ahtaasti. Lausunnossa käsitellään kysymyskohtaisesti eri rajoitussäännöksiä. Tekijänoikeusneuvosto toistaa selvyyden vuoksi esitetyt kysymykset.

1. Onko Sanomalehti A:ssa 15.11.1992 julkaistu B:n artikkeli "Sankari-kuvista aivotaitteeseen ja edestakaisin" tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentissa tarkoitettu kansantajuistieteellinen esitys?

Lausuntopyynnössä on esitetty, ettei 14 §:ää voisi soveltaa lehdistön hyväksi, koska lehdistön hyväksi on säädetty erityissäännös. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tekijänoikeuslaissa on joitakin teoslajikohtaisia tai eri toisintamistapoja koskevia erityissäännöksiä, joilla on pyritty turvaamaan lain tarkoituksen toteutuminen mahdollisimman hyvin eri tilanteissa. Säännökset eivät kuitenkaan lain systematiikka huomioon ottaen ole tyhjentäviä vaan kokonaisuutta täydentäviä. Lehdistön tiedotustarpeen toteuttamiseksi säädetty erityissäännös ei siten estä muiden rajoitussäännösten soveltamista lehdistön hyväksi.

Lainvalmistelutöissä ei ole määritelty tarkemmin, mitä tarkoitetaan arvostelevalla ja tieteellisellä esityksellä eikä myöskään mitä tarkoitetaan kansantajuistieteellisellä esityksellä.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa arvostelevan esityksen osalta, että lainvalmistelutöissä ei ole asetettu vaatimusta, jonka mukaan arvostelevan esityksen tulisi koskea näyttelykriittisiä, eikä tähän viittaa lain sanamuotokaan. Toisenlainen ratkaisu on esimerkiksi lain 25 §:ssä, joka koskee muun muassa näytteille pantavan taideteoksen kuvaamista näyttelyä koskevaan tiedotukseen. Tekijänoikeuskomitea tulkitsee VI mietinnössään (komiteanmietintö 1991:33, s. 79) voimassa olevaa lakia:

"Lain tarkoittama arvosteleva esitys voi olla yleisesti esimerkiksi taide- tai kulttuuritutkimuksen alaan liittyvä esitys, jossa näkökulma on lain sanonnan mukaan arvosteleva."

Tekijänoikeusneuvosto katsoo edellä olevaan viitaten, että säännöksen soveltamisen edellytyksenä on ainoastaan esityksen arvosteleva luonne.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että B:n artikkelissa selostetaan itsenäisyyden ajan taiteen eri tyyliuuntia, esitellään eri aikakausien tekijöitä ja näiden tuotantoa sekä kansalaisten suhtautumista eri aikakausina vallinneisiin tyyliuuntauksiin. Artikkelissa ei arvioida teoksia, vaan teoksia on poimittu esimerkkeinä kulloinkin vallinneista tyyliuuntauksista. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että artikkelin näkökulma ei ole arvosteleva, eikä sitä voida pitää laissa tarkoitettuna arvostelevana esityksenä.

Kansantajuistieteellinen esitys on lisätty lakiehdotukseen komiteanmietinnössä 1957:5. Komiteanmietinnössä ei katsottu tarpeelliseksi rajoittaa taideteosten lainausoikeutta, milloin kysymys on arvostelevasta tai tieteellisestä esityksestä, mutta kansantajuistieteellisen esityksen osalta komitea toteaa sivulla 20:

"Toisin on sen sijaan asian laita lähinnä laajahkoja piirejä varten tarkoitettujen kansantajuistieteellisten teosten suhteen, etenkin milloin kysymyksessä on vain yhden tai muutaman taiteilijan tuotannon esittely."

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, ettei lainvalmistelutöissä ole edellytetty, että kansantajuistieteellisenä esityksenä voitaisiin pitää ainoastaan kirjan muodossa julkaistuja esityksiä tai että kansantajuistieteellisen esityksen tulisi olla tiettyjen tieteellisten tulosten saattamista populääriin muotoon. Lainvalmistelutöissä on kansantajuistieteellisen esityksen esimerkkinä mainittu yhden tai muutaman taiteilijan tuotannon esittely.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo edellä olevaan viitaten, että B:n artikkeli, jossa esitellään itsenäisyyden ajan taiteilijoita ja näiden teoksia, on kansantajuistieteellinen esitys.

2. Onko tekijällä oikeus korvaukseen, kun kansantajuistieteellisessä esityksessä reprodusoidaan saman tekijän sama teos kaksi tai useampia kertoja?

Lain 14 §:n 2 momentin mukaan tekijällä on oikeus korvaukseen, milloin kansantajuistieteelliseen teokseen otetaan kuvia saman tekijän kahdesta tai useammasta taideteoksesta. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että 14 §:n 2 momentissa on nimenomaisesti mainittu tieteellisten ja arvostelevien esitysten osalta, että taideteosten tulee liittyä tekstiin. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että sama vaatimus koskee myös säännöksessä mainittuja kansantajuistieteellisiä esityksiä.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että yleisten tulkintaoppien mukaan tekijänoikeutta rajoittavaa säännöstä on tulkittava ahtaasti. Tekijänoikeuslain lähtökohtana on, että tekijällä on yksinomainen oikeus määrätä teoksensa toisintamisesta. Lain 14 §:n 2 momentin rajoituksella on haluttu turvata tekstiin liittyvien kuvien käyttö kansantajuistieteellisessä esityksessä.

B:n artikkelin yhteydessä on käytetty E:n "F" -teosta kolmessa eri paikassa. Saman teoksen käyttäminen useamman kerran saman kansantajuistieteellisen esityksen yhteydessä ei edellytä korvauksen suorittamista, mikäli teoksen käyttö liittyy 14 §:n 2 momentin mukaisesti tekstiin. B:n esityksessä E:n teosta on kokonaisuudessaan käytetty edellä mainitun säännöksen edellyttämällä tavalla. Näin ollen teoksen käyttö on ollut sallittua eikä käyttämisestä ole tarvinnut suorittaa korvausta.

3. Onko Sanomalehti A:ssa 22.11.1992 julkaistu C:n kirjoittama artikkeli "Q sai värit ja viivat sykkimään aistillisuutta" tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentissa tarkoitettu arvosteleva esitys?

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että C:n artikkelissa esitellään Q:ta ja hänen tuotantoaan. Artikkelissa arvioidaan taiteilijan kehitystä hänen tuo-

tantonsa valossa. C liittyy teosten tulkintaan omia arvioitaan. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että näkökulma artikkelissa on arvosteleva ja esitystä voidaan pitää laissa tarkoitettuna arvostelevana esityksenä.

C:n artikkelissa on arvioitu taiteilijan tuotantoa Q:n kypsän iän tuotantoon saakka. Artikkelissa ei arvostella yksittäisiä teoksia sellaisenaan, vaan osana laajempaa kokonaisuutta. Artikkelisiin liitetyt taideteokset ovat esimerkkejä Q:n teoksista eri vuosilta ja valaisevat niitä teosten ominaispiirteitä, joita C tuo esiin Q:n tuotantoa arvioidessaan. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että C:n artikkelissa käytetyt taideteokset liittyvät tekstiin laissa tarkoitettulla tavalla, koska lainkohdassa ei edellytetä, että kuvituksenä saisi käyttää ainoastaan sellaisia taideteoksia, jotka yksilöidysti olisivat tekstin käsittelyn kohteena.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo lisäksi, että arvioitaessa kuvien käytön sallittavuutta lain 14 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa olennaista on, että esitys on arvosteleva tai tieteellinen esitys ja että taideteokset liittyvät tekstiin. Jos taideteosten käyttö on perusteltua esityksen selventämiseksi ja havainnollistamiseksi, lainaus täyttää hyvän tavan mukaisuuden ja tarkoituksen edellyttämän laajuuden vaatimukset. Jos painopiste esityksessä on taideteosten kuvien julkaisemisella sellaisenaan, ei lainausta ilman tekijän suostumusta voida pitää sallittuna.

Esillä olevassa asiassa kuvat vievät suurimman osan artikkelin palstamillimetreistä. Kuvien käyttö kuitenkin havainnollistaa arvostelevan esityksen sisältöä, eikä kuvien kokoa suhteessa tekstin kokoon sinänsä voida pitää ratkaisevana kriteerinä. Ilman kuvia esitys jäisi vajavaiseksi. Tekijänoikeusneuvosto katsoo siten, että taideteosten kuvien lainaus on esillä olevassa tapauksessa sallittua tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentin nojalla.

4. Onko 3-kohdassa mainitussa tapauksessa taideteoksen kuvaaminen tapahtunut selostettaessa päiväntapahtumaa lain 15 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla?

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että lain 14 §:n 2 momenttia ja 15 §:n 2 momenttia voidaan soveltaa rinnakkain.

C:n 22.11.1992 julkaistun artikkelin lopussa on erillinen kappale, joka kuuluu seuraavasti:

"Q:n (1869–1954) taiteen ennennäkemättömän laaja retrospektiivinen näyttely avattiin The Museum of Modern Artissa New Yorkissa 24. syyskuuta. Se jatkuu tammikuun 12. päivään."

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että näyttely on 15 §:ssä tarkoitettu päiväntapahtuma. Kun kysymys on maailmankuulun taiteilijan ennennäkemättömän laajasta retrospektiivisestä näyttelystä, voidaan artikkelia pitää

myös päiväntapahtuman selostamisena, vaikka itse tekstiosassa ei suoraan mainita, että artikkeli koskee näyttelyssä esillä olevaa Q:n tuotantoa.

Yhteenveto

Tekijänoikeuslain erityissäännökset eivät ole tyhjentäviä säännöksiä. Sanomalehdistön hyväksi voidaan siten lain 15 §:n ohella soveltaa myös muita rajoitussäännöksiä.

Kansantajuistieteellisiä esityksiä voivat olla myös muut kuin kirjan muodossa julkaistut esitykset. Kansantajuistieteellisen esityksen ei tarvitse myöskään olla johdettu jostakin tietystä tieteellisestä tutkimustuloksesta.

B:n Sanomalehti A:ssa julkaistu artikkeli "Sankarikuvista aivotaitteeseen ja edestakaisin" on tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentissa tarkoitettu kansantajuistieteellinen esitys, mutta ei sen sijaan arvosteleva esitys.

Kansantajuistieteelliseen julkaisuun saa ottaa taideteosten kuvia tekstiin liittyen. B:n esityksessä E:n teosta on kokonaisuudessaan käytetty 14 §:n 2 momentin edellyttämällä tavalla. Saman teoksen käyttäminen useamman kerran saman kansantajuistieteellisen esityksen yhteydessä ei edellytä korvauksen suorittamista, mikäli teoksen käyttö liittyy 14 §:n 2 momentin mukaisesti tekstiin.

Sanomalehti A:ssa julkaistu C:n artikkeli "Q sai värit ja viivat sykkimään aistillisuutta" on sekä arvosteleva esitys että päiväntapahtuman selostus. Kuvia on käytetty tekstiin liittyen, joten kuvien toisintaminen on ilman tekijän suostumusta sallittua sekä 14 §:n 2 momentin että 15 §:n 2 momentin perusteella.

Eriävä mielipide

Varapuheenjohtaja Niklas Bruun ja jäsenet Börje Söderholm ja Hannu Wager

Haluamme esittää eriävän mielipiteemme tekijänoikeusneuvoston lausuntoon siltä osin kuin on kysymys saman tekijän saman teoksen toisintamisesta yhtä kertaa useammin kansantajuistieteellisessä esityksessä.

Katsomme, että tekijänoikeuslain 14 §:n 2 momentin sanamuoto ei estä saman teoksen toisintamista yhtä kertaa useammin kansantajuistieteellisessä esityksessä, mikäli asiallinen yhteys tekstiin sitä edellyttää. Esi-merkkinä voidaan mainita teoksen toisintaminen kokonaisuudessaan ja

teoksen yksityiskohdan toisintaminen samassa esityksessä. Tällöin teoksen käytöstä yhtä kertaa useammin ei tarvitse maksaa korvausta.

B:n artikkelin yhteydessä on käytetty E:n "F" -teosta kolmessa eri paikassa. Tässä tapauksessa teos on toisinnettu samassa muodossa useammin kuin yhden kerran tavalla, jota ei voida perustella asiallisella yhteydellä tekstiin. Siltä osin kuin teos on toisinnettu useammin kuin kerran, kysymys ei ole lain 14 §:n 2 momentissa tarkoitetusta toisintamisesta, vaan normaalista teoksen kappaleen valmistamisesta, johon tekijänoikeuslain 2 §:n nojalla on saatava tekijän suostumus.